

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СВІТУ

УДК 327(44)
ББК 66.4(4Фра)0

Андрій Горук

Французькі концепції міжнародного політичного порядку в контексті «особливого бачення світу»

У даній статті автором здійснено спробу дослідити французькі концепції міжнародного політичного порядку після завершення „холодної війни“.

Ключові слова: міжнародна система, міжнародний політичний порядок, зовнішня політика, французькі концепції.

Аналізуючи чинну зовнішню політику Франції, переважна більшість авторів сягають по цитату з «Військових спогадів» засновника V Республіки, генерала Шарля де Голля, котрий понад півстоліття тому писав: «Протягом всього життя я мав особливе бачення Франції, що інспірували як почуття, так і розум. Серце прагне бачити у ній принцесу з казок або Мадонну із фресок, призначенням якої є високі і неординарні вчинки... Водночас, розум переконує, що Франція є собою лише тоді, коли знаходиться у першому ряді... Іншими словами, на моє переконання, Франція не може бути Францією без величі»¹. Ця фраза, хоча і вдало відображає сутність зовнішньої політики V Республіки, не розкриває її вповні. Насправді, французькі політичні очільники, – як Ш. де Голль, так і його наступники, – мали не тільки «особливе бачення Франції», але й «особливе бачення світу».

Формування подібного бачення спричинили чотири головні фактори. Перший з них – це великодержавне мислення.
© Горук А., 2012

Горук Андрій Іванович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

нуле Франції, яке призводить до того, що Париж бажає, – так як колись, – бути співтворцем міжнародного ладу². Другим є багатотисячлітні традиції французької дипломатії, які підказують французьким лідерам, – як і в часи кардинала де Ришельє, – планувати свої дії на міжнародній арені на кілька кроків вперед і не випускати з поля зору довгострокових цілей, навіть, якщо їх не завжди формулюють офіційно і їхня реалізація неможлива принаймні в короткостроковій перспективі. Третім з чинників, що відіграв значну роль у розвитку французької концепції міжнародних відносин, стали універсалістські аспірації Франції. Французи завжди, – чи в епоху Людовика XIV, чи під час революції 1789 р., чи по ходу наполеонівських війн, – прагнули створити щось більше, ніж державу, а сучасні французькі лідери не позбулися переконання, що Франція надалі є великою державою, а промовані нею цінності мають універсальний вимір³. Останнім елементом, на який потрібно вказати, є відносна системна слабкість Франції (3,2% від валового світового продукту, 1% населення світу⁴), яка призводить до того, що лише глибоко продумана, комплексна стратегія може запевнити реалізацію поставлених нею цілей на міжнародній арені.

Наявність цілісної французької концепції міжнародних відносин відрізняє Францію від більшості її європейських партнерів, впливає у значній мірі на її зовнішню і внутрішню політику. Німеччина, Іспанія або Польща, – не згадуючи вже про менші держави ЄС, – хоча й спроможні результативно втілювати власні інтереси на міжнародній арені і послідовно просуватися до намічених цілей (найліпшим прикладом може бути вступ Польщі до Європейського Союзу), – проте, не виробили довгострокового, комплексного бачення еволюції міжнародного порядку. США, напевно, також його не мають. Безсумнівно, їхньою метою є утримання американської переваги в світі, причому, кожна наступна президентська адміністрація прагне втілити згадану ціль дещо відмінними засобами, що досить видно, якщо порівняти між собою зовнішню політику Б. Клінтона і Дж.В. Буша. Франція, у той же час, успішно просуває

особливе бачення порядку після «холодної війни», котре, – варто підкреслити, – не відрізняється радикально від її пропозицій, сформульованих перед 1989 роком.

Важливим видається факт, що дане бачення має підтримку більшості саме політичного класу Франції, – принаймні, його політичного центру, – а також інтелектуалів і науковців, прямо пов'язаних з міжнародною проблематикою, та суспільства. У результаті цього, французька зовнішня політика рідко буває предметом важливих внутрішніх дебатів, що значно посилює позиції лідерів V Республіки як в самій країні, так і за кордоном. Найкращим підтвердженням цієї тези може бути «іракська криза» 2003 року. Проблема інтервенції до Іраку призвела до глибоких внутрішніх поділів у більшості держав Європи, – уряди Великої Британії, Іспанії, Італії, Польщі та ін. підтримали політику Сполучених Штатів щодо Іраку, а суспільства даних країн переважно висловилися проти силового вирішення питання, оскільки такий варіант не дістав санкції Ради Безпеки ООН. У Польщі, після п'ятнадцяти років нібито порозуміння щодо чільних напрямів польської зовнішньої політики, настав ніби розлад між владою й науковою спільнотою – більшість польських експертів критично оцінювала інтервенцію в Іраку й участь Польщі в такій операції⁵. У Франції до таких поділів не дійшло передусім тому, що уряд, наукова й інтелектуальна еліти і суспільство посіли одностайне становище в «іракському питанні».

Подібна одностайність, зрозуміло, не є постійною рисою зовнішньої політики Франції. Французькі науковці неодноразово негативно оцінювали дії лідерів V Республіки на міжнародній арені; безпосередньо це стосувалося французької політики у 1989-1991 рр., коли Ф. Міттеран не зміг адекватно зреагувати на зміни, що відбувалися у міжнародних відносинах⁶. Частина французьких інтелектуалів, безсумнівно, не поділяє концепцію міжнародного порядку, застосовувану V Республікою. Один з найвидатніших французьких гуманістів ХХ століття, Р. Арон, дуже критично оцінював зовнішню політику Франції в епоху «холодної війни»; він, звісно, виходив з думки, що неможливо однаково трактувати наддержави, так як СРСР

є справжньою загрозою для Західної Європи, вважаючи, водночас, що спроби Парижа нав'язати тісні відносини з країнами Східної Європи чи Латинської Америки (метою яких було суттєво пришвидшити еволюцію світового порядку) виявилися безплідними⁷. Один з ідейних спадкоємців Р. Арона, А. Глюксманн, сформулював подібні оцінки щодо сучасної зовнішньої політики Франції, метою якої, на його переконання, надалі є обмеження переваги Сполучених Штатів через створення сильного євразійського блоку, важливими елементами якого мали б стати Франція та Росія⁸. Деякі відомі французькі дослідники, такі як Е. Тодд, навпаки, поділяють переконання керівників V Республіки про загрози, пов'язані з існуванням однополярної системи, але, на противагу до них, віщують швидкий занепад американської «гіпердержави»⁹.

Незважаючи на це, можна ствердити, що більшість фахівців, які займаються у Франції міжнародними відносинами, – як науковців, так і публіцистів й журналістів, – погоджуються, загалом, з оцінкою міжнародної ситуації, даною французькими політичними лідерами, підтримують пропонувані останніми розв'язання й пробують знайти для них обґрунтування як в практичній, так і у теоретичній площинах. Це дозволяє вести мову про існування певного, специфічно французького бачення міжнародних відносин, яке продукує як доктрину зовнішньої політики Франції, так і теоретичну концепцію міжнародного порядку, виконує як експланативну («як є?»), так і нормативну («як має бути?») функції, сформоване загалом французькими політиками, дипломатами, інтелектуалами та політологами.

У 1989-1991 рр. розпався комуністичний блок, а потім і СРСР. Відповідно, колишні країни-сателіти Радянського Союзу здобули суверенітет, а біполярна система перестала існувати. Французькі політичні лідери офіційно виявляли задоволення з того, що перестала існувати двоблокова система, наголошуючи, що це спричинилося до падіння диктатур у Східній Європі і значно піднесло свободу дій Франції на міжнародній арені²⁷. Водночас, вони зауважували, що, нарешті, формується новий міжнародний лад, за створення

якого віддавна виступали їхні попередники²⁸. Також, важливим був той факт, що у даному процесі Франція прагнула грати «першу скрипку» – згаданий самміт НБСЄ у 1990 р. (який став, за висловом Ф. Міттерана, «дійсним початком нової епохи»²⁹) відбувався саме в Парижі.

Насправді, ситуація була неоднозначна. Розпад «ялтинського» ладу відкрив перед Францією та іншими державами істотні можливості; однак, він теж позбавив їх кількох переваг, котрі вони мали раніше, більше того, спричинив нові загрози, з якими міжнародна спільнота змушена була давати собі раду. Внаслідок завершення «холодної війни» істотно зменшилося значення французького ядерного арсеналу, який був одним з чільних проявів французької великодержавності³⁰. Після об'єднання Німеччини, яка 3 жовтня 1990 р. відновила свій суверенітет, перестав мати значення той факт, що Франція була однією з чотирьох великих держав-переможниць. Навіть більше, нова Німеччина стала значно потужнішою, аніж Франція³¹, а це, у свою чергу, пробудило побоювання Парижа, що вона виявить бажання домінувати в ЄС або ж знову повернеться до політики експансії на Схід³². Насамкінець, після розпаду СРСР вже не слід було розраховувати на те, що франко-радянська співпраця, яка від 1960-х рр. була сталим елементом зовнішньої політики V Республіки, дозволить обмежити гегемонію Сполучених Штатів в Європі і світі. Усі згадані зміни викликали в Парижі відчуття фрустрації. Так, близький співпрацівник генерала Ш. де Голля, А. Пейрефітт, навіть писав, що «на порозі нової ери Франція – вперше від підсумків Другої світової війни, – втратила віру у те, що вона здатна відігравати важливу роль на міжнародній арені»³³.

Дані побоювання виявилися лише дещо обґрунтованими. Незважаючи на зміни, які спричинила т.зв. «Осінь народів», Франція залишається надалі, безсумнівно, однією з кількох «великих» держав зі світовим впливом. Проте, це не змінює критичної оцінки міжнародного ладу після «холодної війни» французькими лідерами, тим більше, що протягом останніх кільканадцяти років виявилися його нові, негативні особливі риси, про існування котрих на межі епох ніхто взагалі й не підозрював.

По-перше, замість загроз, пов'язаних з протиборством двох блоків, нині з'вилися нові загрози, що є наслідком змін – із похідною від них нестабільністю, – які сталися в Центральній й Східній Європі і просторі колишнього СРСР³⁴. Більше того, міжнародна спільнота виявилася у значній мірі неготовою до протидії їм. Незважаючи на спроби Франції, ні європейські інституції, ні Організація Об'єднаних Націй не змогли довести до мирного завершення у початковій фазі політичний конфлікт в Югославії, що вибухнув у 1991 році³⁵. Цієї мети вдалося досягнути лише в середині 1990-х рр., коли цілеспрямовані дії задля повернення миру на Балкани вчинили Сполучені Штати, які спочатку майже не були зацікавлені війною в колишній Югославії. Незважаючи на занепад біполярної системи, не вдалося розв'язати низку – часто тривалих – конфліктів поза Європою. Найгіршим прикладом може слугувати провал мирного процесу на Близькому Сході, котрий чітко вказав, що справжня «міжнародна спільнота», яка б спромоглася дати раду викликам, що перед нею поставили, все ще не сформувалася³⁶.

По-друге, хоча французькі очільники запевняли, що після завершення «холодної війни» не буде жодних переможців та переможених³⁷, не викликало сумнівів, що розпад радянського блоку визначив триумф ліберальної ідеології. Цей факт непокоїв французькі еліти і суспільство тим більше, що у 1990-х рр. посилюлися глобалізаційні процеси, які напевно передбачають підпорядкування ринковим механізмам всіх сфер суспільного життя. Франція – країна із сильною етатистською традицією, що походить як зі спадщини кольбертизму³⁸ і революції 1789 р.³⁹, так і з факту, що вона доволі довго була переважно рільничою країною, де пізно розвинулися торгівельний й промисловий сектори економіки. Відповідно, Франція з недовірою ставиться до ліберального підходу, вказуючи на нерівності, до котрих він призводить⁴⁰, і підкреслює значення суспільної солідарності, – як у вимірі власної держави, так і Європи та світу. Потрібно зазначити, що на практиці Франція ефективніше протистоїть викликам глобалізації, аніж про це промовляють декларації її лідерів⁴¹, – достатньо прига-

дати успіхи таких фірм, як Airbus або France Télécom. Однак, це не змінює факту, що французькі політики виступають за «контрольовану глобалізацію», цим підкреслюючи, що всім учасникам міжнародних економічних відносин слід дотримуватися певних правил, які гарантують рівність держав і виконання взятих зобов'язань, – адже, вони вважають, що тільки таким чином може постати «міжнародна спільнота, яка шанує ідентичність людей і країн», і в якій торгівельний обмін «не слугуватиме деяким, але всім»⁴². На увагу заслугове факт, що більшою популярністю у Франції користуються різні антиглобалістські рухи, такі як Селянська Конфедерація, чий лідер Ж. Бове висунув гасло «Світ – не товар», або й теж АТТАС – створена у 1998 р. міжнародна громадська організація, котра наполягає на оподаткуванні короткотермінових міжнародних капітальних вкладень⁴³.

По-третє, нестабільність існуючого міжнародного ладу та супутні йому суспільні дисбаланси призвели до формування якісно нового явища, яким є незнаний доти у подібних обсягах ісламський тероризм. Франція не применшує загрози з боку мусульманських фундаменталістів, – зрештою, слід пригадати, що вона була змушена їм протистояти у середині 1990-х рр., коли в Алжирі відбувалася громадянська війна між збройними силами правлячого режиму й ісламськими радикалами. Напади 11 вересня 2001 р., організовані терористичною мережею аль-Каїди, викликали у Франції справжній шок. Як писав у своїй статті «Ми всі – американці» головний редактор відомого прихильністю до США часопису «Le Monde» Ж.-М. Коломбані, у той трагічний момент «всі почувалися нью-йоркцями, так само, як Кеннеді у 1963 році почувався берлінцем в Берліні»⁴⁴. Півтора роками пізніше – під час апогею «іракської кризи» – шеф французької дипломатії Д. де Вільпен підтверджував в Лондоні, що з падінням двох веж Всесвітнього Торгівельного Центру завершився «термін побудови нового світового ладу»⁴⁵. Незважаючи на це, Франція підкреслювала, що з ісламським фундаменталізмом не можна боротися виключно військовими засобами, і застерігала, аби згодом «війна з те-

роризмом» не перетворилася на зіткнення Заходу з мусульманським світом. На переконання французьких політичних лідерів, ісламський фундаменталізм є загрозою нового типу; звідси, щоб йому протидіяти, необхідно застосувати комплексні дії, спрямовані на викорінення його причин, серед яких потрібно виокремити ізраїльсько-палестинський конфлікт та все зростаючі суспільні асиметрії по лінії Північ-Південь⁴⁶.

По-четверте, Франція доволі негативно оцінює той факт, що біполярну систему змінив одно полярний порядок. Лідери V Республіки підкреслюють давню приязнь, що єднає їхню країну зі Сполученими Штатами⁴⁷. Незважаючи на це, вони побоюються гегемоністських, імперських діянь американського союзника і прагнуть їм протистояти⁴⁸. На їхню думку, США вже є не «наддержавою», але «гіпердержавою» (поняття, впроваджене екс-міністром закордонних справ Франції Ю. Ведреном); адже, їхня перевага виражена у всіх можливих площинах – політичній, економічній, військовій, культурній⁴⁹. Гегемонія Сполучених Штатів не є наслідком послідовно реалізованого плану, тим не менше, вона відповідає американському баченню історії, так як американці вважають себе «обраним» народом⁵⁰. Таке переконання теж поділяє французьке суспільство, котре, переважно, вважає, що головною метою зовнішньої політики Вашингтона є охорона і підтримка американських інвестицій за кордоном (63%) та накидання волі Сполучених Штатів решті світу (51%). У французів США викликають асоціації з жорсткістю (67%) і могутністю (66%). З цієї причини, вони здебільшого негативно оцінюють вплив американського союзника на міжнародну ситуацію⁵¹. Франція закидає Сполученим Штатам не лише політичний авантюризм; вона також вважає, що їхня зовнішня політика є ідеологізована, а американські керівники від завершення «холодної війни» просувають тільки єдино вірну, на їхню думку, господарську систему – лібералізм⁵². Починаючи з 2001 р., постійним об'єктом критики з боку Франції є президентська адміністрація Дж.В. Буша. Французькі еліти

відкидають маніхейське, – в категоріях добра і зла, – бачення міжнародної реальності, достатньо близьке американським неоконсерваторам⁵³. Франція негативно оцінює господарську політику Сполучених Штатів, вважаючи її егоїстичною чи, принаймні, бездумною, а в результаті шкідливою як для країн Півдня, так і для Франції⁵⁴. Водночас, вона закидає їм, що, через свій потенціал і традицію вільного ринку, США дістають найбільшу користь від процесу глобалізації⁵⁵. Не менш критично французи ставляться й до експансії американської культури, вважаючи, що вона може загрожувати їхнім рідним звичаям. З цієї причини, Франція домагається спеціального трактування культури в Світовій Організації Торгівлі та Європейському Союзі і виступає за збереження культурної різноманітності світу, котрій загрожує, на її думку, американське домінування⁵⁶.

У контексті вищезгаданих проблем, необхідним видається оформлення нового міжнародного ладу. Порядок після кінця «холодної війни» оформився як функціональний – не відбулася велика конференція (як у 1815 і 1919 рр.), яка проголосила б початок нової ери; не сформувався також новий «концерт» «великих» держав, який перебрав би на себе відповідальність за мир і сталий новий лад⁵⁷. Така ситуація не влаштувала Францію. З цієї причини, Париж неодноразово представляв проекти комплексного розв'язання всіх проблем Європи після «холодної війни»; проте, він не сформулював аналогічних пропозицій стосовно масиву сучасних міжнародних відносин. Французькі проекти відносно нового типу європейського ладу принесли, переважно, досить обмежені ефекти, що наштовхує на той висновок, що епоха великих конференцій залишилася в минулому. Презентований президентом Ф. Міттераном у грудні 1989 р. проект європейської конфедерації, яка мала б уможливити чинну інституційну співпрацю на континенті, був проігнорований більшістю зацікавлених держав⁵⁸. Зустріч НБСЄ в Парижі у 1990 р. принесла незначні результати, котрі контрастували з гаслами відносно «подолання ялтинського порядку»⁵⁹. На такі ж оцінки заслужив

підписаний у березні 1995 р. з ініціативи прем'єр-міністра Франції Е. Балладюра «Пакт стабільності для Європи», який мав на меті розв'язання проблем національних меншин і кордонів на сході континенту⁶⁰.

Незважаючи на те, що Париж не настоював на скликанні конференції, яка окреслила б тип нового світового порядку, не підлягає сумнівам, що французькі лідери мають з цього питання власну думку. Франція не вірить у постання однополярного світ, заснованого на одній, спільній системі цінностей й одній, домінуючій культурі. Водночас, вона доволі критично оцінює культурний й етнічний націоналізм, що підноситься у багатьох країнах світу в силу поширення тенденцій ізоляції і ксенофобії. Іншими словами, – підтримуючи Б.Р. Барбера, – Франція відкидає як «концепцію МакСвіту», так і «джихаду»⁶¹. Політичні проводирі V Республіки прагнуть віднайти такі компромісні рішення, котрі б забезпечили різноманітність світу та, заразом, дозволили б протистояти всілякого роду екстремізмам. З цієї причини, вони виступають за встановлення багатополюсного міжнародного порядку⁶².

Формування такого ладу призведе, на думку французьких політиків, до позитивних результатів для всієї міжнародної спільноти. Він, передусім, встановить нову «світову рівновагу», котра спричинить зміцнення миру та стабільності на планеті. Також, цей порядок дозволить, – як вже згадувалося, – зберегти культурну й мовну різноманітність світу, забезпечить перевагу міжнародного права над т.зв. «правом сильного», уможливить контроль процесу глобалізації, а також полегшить розв'язання комплексних проблем, над яким працює міжнародна спільнота; адже, як стверджує прийнята з ініціативи Франції стратегія безпеки Європейського Союзу, жодна держава неспроможна нині самостійно протистояти даним викликам. Врешті, новий порядок забезпечить відповідний статус «великим» державам та регіональним політичним утворенням (полюсам системи) і, разом з тим, буде ефективніше захищати інтереси малих та середніх держав⁶³.

На думку Франції, новий міжнародний порядок повинен ґрунтуватися на семи засадах. Вони були презентовані у січні

1999 р. президентом Ж. Шираком, котрий пропонував – без значного результату, – щоб їх прийняли на Самміті Тисячоліття ООН у 2000 році. До цих засад Франції президент відніс:

- спільну відповідальність, котра виключила б вчинення односторонніх дій щодо глобальних викликів і загроз;
- рівність, що дозволила б будь-яким державам користати з міжнародної співпраці;
- солідарність, метою якої є протидія виключенням, – як на рівні одиниць, так і цілих націй;
- різномірність, котра має забезпечити потрібну охорону багатств природи та культури світу;
- обережність, яка дозволить згодом залишити наступним поколінням Землю у не порушеному стані;
- свободу, ціль якої полягає у загальному дотриманні засад демократії і прав людини;
- компліментарність (субсидіарність), яка має гарантувати, що нові міжнародні норми будуть прийматися тоді, коли це буде необхідно⁶⁵.

Серед згаданих семи засад для розвитку багатополусного ладу особливе значення мають засади свободи, рівності та солідарності – своєрідний варіант французьких «Свободи, рівності, братерства». По-перше, справді необхідним є поступ механізмів міжнародного захисту прав людини й потрібна теж імплементація уже взятих в цій царині зобов'язань (свобода). По-друге, треба демократизувати міжнародну систему, адже тільки так можна забезпечити її легітимізацію (рівність). По-третє, треба докласти зусиль для більшої суспільної єдності світу (солідарність)⁶⁶.

Французькі лідери вважають, що центральну роль у новій міжнародній системі має відігравати Організація Об'єднаних Націй, оскільки вона уособлює спільноту всіх держав світу. З цієї причини, вони виражають підтримку проектам зміцнення і реформи ООН. Проте, насправді сприйняття Францією даної організації було і почасти залишається амбівалентним. IV і – спочатку – V Республіки з недовірою відносилися до ООН, що було наслідком суперечностей відносно «Суецької кризи» (1956 р.) і війни в Алжирі (1954-1962 рр.). Лише у 1970-х рр. Париж налагодив співпрацю з

ООН, а наприкінці наступного десятиліття визнав її одним з чільних інструментів французької зовнішньої політики⁶⁷. Незважаючи на таку еволюцію, деякі непорозуміння між ними залишаються. По-перше, Франція потрактує ООН у достатньо утилітарний спосіб. Наприкінці 1990-х рр. Париж підтримав інтервенцію НАТО в Югославії, обґрунтовуючи її гуманітарними аргументами, не дивлячись на те, що ця операція не дістала санкції Ради Безпеки ООН⁶⁸. Проте, чотирма роками згодом Франція однозначно негативно сприйняла американські плани війни в Іраку, підкреслюючи, що відповідне рішення у цьому питанні може прийняти лише ООН⁶⁹. Хоча в обох випадках інтервенція міжнародної коаліції проти суверенної держави більшістю експертів була оцінена як така, що суперечить Декларації Об'єднаних Націй, реакція Франції у 1999 і 2003 рр. була абсолютно різною. Це дозволяє зробити висновок, що зміцнення ООН – не найважливіша мета Парижа і що Франція апелює до неї тільки тоді, коли це відповідає її цілям на міжнародній арені. По-друге, неясною залишається позиція Парижа з питання реформи Організації Об'єднаних Націй – особливо, щодо розширення складу Ради Безпеки. Франція офіційно підтримує пропонуване розв'язання, виступаючи за збільшення кількості її постійних і непостійних членів. Однак, протягом досить тривалого часу Париж без ентузіазму ставився до перспективи надання місця постійного члена Ради Безпеки ФРН (французька позиція з цього питання змінилася лише у 1996 р.), а нині з надзвичайною обережністю висловлюється, зокрема, стосовно пропозиції надання їй місця постійного члена Європейському Союзу⁷⁰.

Дотримання зобов'язань Декларації ООН та її стабільне функціонування саме по собі не є достатнім підґрунтям для створення справжнього багатополосного ладу. Необхідним також видається налагодження співпраці на регіональному рівні. Походить це з двох міркувань. По-перше, тільки таким чином можна ефективно розв'язати проблему нерівномірності світу. По-друге, регіональна співпраця повинна призвести до формування дедалі більшої кількості інтеграційних утворень, які ста-

нуть, – як і регіональні «великі» держави, – майбутніми полюсами нової міжнародної системи. Великого значення теж набуває надрегіональна співпраця, організована чи між кількома регіональними організаціями, чи навіть в межах таких утворень, як Співдружність або Міжнародна Організація Франкофонії. Співпраця подібного роду є найкращою гарантією, що поміж окремими полюсами нового ладу у майбутньому не дійде до протистояння⁷¹.

Виходячи з наведених аргументів, Париж активно працює над налагодженням контактів Франції та Європейського Союзу з інтеграційними утвореннями в Азії, Латинській Америці, Африці. Європа та Азія формуються як визначальні учасники майбутнього багатополюсного ладу; можна також зауважити, – як говорять французькі лідери, – що їх поєднують спільні цілі, такі як бажання перебудувати чинну міжнародну систему чи повне неприйняття неконтрольованої глобалізації. У цьому контексті, особливого значення нині набувають контакти ЄС з Асоціацією Націй Південно-Східної Азії (ASEAN), а також зустрічі у форматі Європа – Азія (ASEM), що відбуваються з 1996 р., які мають стати, – на думку французьких фахівців, –протиприкладом підтримуваній США Азійсько-Тихоокеанській Раді Економічної Співпраці (АРЕС). З аналогічних мотивів, Париж підтримує субрегіональну співпрацю в межах Спільного Ринку Півдня (Mercosur), Південноафриканської Спільноти Розвитку (SADC) чи Ради Співпраці Затоки (GCC), а також поглиблення контактів ЄС з цими організаціями: «Франція вважає, що такі її дії насправді сприятимуть встановленню «зрівноваженого, багатополюсного світу», який у значно більшій, ніж раніше, мірі буде заснований на діалозі і спільній дії»⁷².

Не менш важливу роль відіграє співпраця з регіональними «великими» державами на всіх континентах, яка призводить до зміцнення «світової рівноваги». Франція першою із західних «великих» держав визнала у середині 1960-х рр. КНР, вважаючи, що не можна не підтримувати відносин з найбільш населеною державою світу тільки тому, що її уряд не визнали США⁷³. Також, нині однією з цілей французько-

китайської співпраці є обмеження переваги американської «гіпердержави» – Париж і Пекін розраховують на оформлення нового «багатополюсного світу», підкреслюючи, разом з тим, що поглиблення їхніх відносин буде справляти позитивний вплив на міжнародну ситуацію загалом. Важливого значення набуває співпраця з Москвою – партнером Парижа в останні роки існування царату та в часи СРСР. Росія, – так само, як Франція, – вважає себе «необхідним елементом багатополюсного світу». Дві держави, вочевидь, поєднує, – як наголошував Ж. Ширак, – бажання збудувати світ, заснований на Декларації ООН, та усвідомлення, що глобалізація принесе користь наступним поколінням тільки у випадку, якщо вдасться узгодити вільний торгівельний обмін з повагою до ідентичності всіх суспільств. Встановлення багатополюсного міжнародного порядку вимагає нині поглиблення контактів з новими «великими» державами, такими як Індія або Бразилія, оскільки дані країни поділяють, – на переконання лідерів V Республіки, – французьке бачення світу і, що найважливіше, є нейтральними полюсами нового міжнародного порядку⁷⁴.

Насамкінець, належить зауважити, що істотним, – якщо не ключовим, – елементом багатополюсного ладу мають бути, – згідно до ідей французьких політиків, – Сполучені Штати. Французька «Біла книга оборони» від 1994 р. чітко визнає американського союзника стовпом міжнародної безпеки, а солідарність трансатлантичного характеру – фундаментом світового порядку⁷⁵. Незважаючи на завершення «холодної війни», Сполучені Штати та європейські держави змушені й надалі спільно протидіяти багатьом викликам та загрозам, похідним від нестабільності в регіоні Центральної і Східної Європи або країнах Півдня⁷⁶. Така ситуація видається дещо дивною, оскільки зовнішня політика Франції – та й французьке бачення багатополюсного ладу – на перший погляд виглядають антиамериканськими. Однак, ця суперечність, на думку лідерів Французької Республіки, є дещо надуманою. Франція критично висловлюється щодо домінування американської «гіпердержави», проте, позитивно сприймає і шанує американську націю, тому прагне, аби вона нарівні з іншими зайняла належне їй місце в межах нового міжнародного порядку⁷⁷.

Хоча Франція підтримує інтеграційні процеси на інших континентах, вважаючи, що вони сприяють встановленню багатополюсного ладу, не підлягає сумнівам, що найбільші сподівання Париж пов'язує саме з європейською інтеграцією. У Республіка з 1960-х рр. виступає за створення «Європейської Європи», яка б залишилася союзником Сполучених Штатів, але була незалежною від них⁷⁸. Вона теж вимагає, щоб Європа так само, як і їхній американський союзник, була «великою» силою⁷⁹. Такі амбіції, які поділяють французький політичний клас та суспільство, є чільним пунктом французького бачення об'єднаної Європи⁸⁰. Однак, вони ж є проблемою, яка роз'єднує Францію й більшість її європейських партнерів⁸¹.

Французькі політики надають досить великого значення економічній співпраці держав ЄС і не приховують, що однією з їхніх цілей є створення монолітного господарського організму, що міг би ефективно конкурувати зі Сполученими Штатами. Європейська інтеграція здається їм найкращою відповіддю на виклики, прямо пов'язані з процесом глобалізації. З одного боку, завдяки своєму становищу на міжнародній арені, ЄС спроможний забезпечувати права держав-членів і протистояти негативним наслідкам глобалізації відносно Європи, ведучи переговори зі США на рівноправних засадах. З іншого ж, інтеграція спричиняє економічну модернізацію як на рівні держав, так і окремих підприємств, що сприяє підвищенню конкурентності європейських економік й робить можливою її ефективнішу конкуренцію з американською господарською системою⁸². Одним з найважливіших економічних інструментів, спрямованим проти гегемонії Сполучених Штатів Америки, є європейський валютний союз, адже євро покликане сприяти участі ЄС у великих фінансових дебатах, а також, певно, перетворити Європу на першу світову «велику» державу нового типу⁸³. Можна теж зауважити, що запровадження євро мало обмежити свободу дій США, котрі не повинні були так часто, як раніше, сплачувати свої фінансові зобов'язання в доларах. Спільна валюта, врешті, мала охороняти європейські держави від таких негативних наслідків глобалізації, як, скажімо, світові фінансові кризи⁸⁴.

Франція є одним з чільних прихильників поступу Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС. Подібний стан справ викликаний кількома факторами. По-перше, співпраця європейських держав на міжнародній арені формується як логічне продовження і необхідне доповнення їхньої співпраці в царині економіки; іншими словами, «...Європа або буде політична, або її взагалі не буде»⁸⁵. По-друге, СЗПіПБ повинна зробити можливим ефективніший захист європейських інтересів й цінностей, протистояти унілатеральним, – часто не вигідним державам ЄС, – інспіраціям Сполучених Штатів⁸⁶. По-третє, метою спільної зовнішньої політики є промоція у світі миру, розвитку, свободи, міжнародного права – особливо прав людини – та політики охорони екології, а також навчання інших, що «право без підґрунтя сили – це безсилля», але «сила, яка не має підґрунтя у праві, – це несправедливість». Остання фраза особливо стосується Сполучених Штатів Америки, які надто концентрують увагу на політичному та військовому вимірах дипломатії, поминаючи нею економічні, суспільні і культурні аспекти⁸⁷. На переконання французьких керівників, світ потребує Європи – «великої» сили, позбавленої аспірації гегемона⁸⁸, якій властива та перевага, що вона користується з широкого набору інструментів, котрі дозволяють результативно протистояти новим загрозам та викликам⁸⁹.

Наступним елементом, який має слугувати формуванню «великодержавної Європи», обмеженню гегемонії Сполучених Штатів, побудові якісно нового, багатополусного порядку, є Європейська Політика Безпеки і Оборони (ЄПБіО)⁹⁰. Розвиток співпраці у цій сфері покликаний, передусім, зробити можливим ефективніший захист інтересів європейських держав⁹¹. Держави ЄС протягом довгого часу не мали засобів, щоб власноруч подолати такі загрози, як нестабільність в країнах Центральної і Східної Європи, міжнародний тероризм тощо, і тому були змушені розраховувати на допомогу Сполучених Штатів; останні ж, – як показав приклад війни у колишній Югославії, – зволікали з наданням допомоги європейським союзникам. На думку Франції, так як американські інтереси відрізняються від

європейських, а допомога з боку США є непевною (особливо, у контексті зниження їх військового ангажування в Європі), доцільно організувати європейське співробітництво у царині безпеки та оборони. Подібна співпраця повинна, переважно, слугувати подоланню криз в безпосередньому оточенні ЄС – безпека більшості держав Європи надалі спиратиметься на Північноатлантичний Альянс – проте, з часом вона мусять включати і спільну оборону. Парадоксально, що, хоча ЄПБіО повинна уможливити європейським державам здобути часткову незалежність від американського союзника, вона також має зміцнити трансатлантичне партнерство – згідно французьких політиків, Європейський Союз не буде сильним доти, допоки Європа залишатиметься слабкою⁹².

Економічна інтеграція, співробітництво у сфері зовнішньої політики та спільна оборона – це, безсумнівно, найважливіші складники французької концепції «великодержавної» Європи. Однак, протистояння американській гегемонії й ліберальному баченню світу вимагає вчинення дій також в інших царинах; це, у першу чергу, стосується захисту і пропагування чинної європейської суспільної моделі та європейської, – переважно, французької, – культури. Переконання стосовно необхідності розвитку «суспільної Європи» походить з французької засади суспільного солідаризму і досвіду, що лише змістовна співпраця європейських держав у даній царині дозволить протистояти негативним явищам, характерним для Сполучених Штатів, таким як надмірна суспільна нерівність або расизм. Ведучи діалог про «культурну Європу» та її значення, французькі політики часто вказують на дві обставини. По-перше, культурна і цивілізаційна спадщина є великим багатством європейських держав, яке потрібно захищати тим більше, що йому нині загрожує експансія американської поп-культури. По-друге, європейська культура є важливою перевагою ЄС на міжнародній арені. Європу завжди відрізняла різноманітність культур, а її мешканці уособлювали, водночас, «неспокій Данте, мрії Гамлета і спокуси Фауста». Сьогодні такий плюралізм може насправді стати взірцем для світу, який протистоїть негативним викликам глобалізації і прагнучим зберегти свою ідентичність⁹³.

Франція вважає, що вона здатна спричинити формування багатополюсного ладу, адже V Республіка надалі залишається, – незважаючи на зміни, котрі відбулися в останні кількадесят років, – однією з кількох «великих» держав справді світового значення, таких як Велика Британія, Німеччина, Росія, Індія, Китай чи Японія, що ведуть за собою інші держави світу⁹⁴. Ця теза видається доволі слушною. Франція є п'ятою серед великих держав за рівнем економічного розвитку (з точки зору ВВП та зовнішніх фінансових оборотів)⁹⁵. Вона також залишається постійним членом Ради Безпеки ООН, однією з п'яти визнаних міжнародною спільнотою ядерних «великих» держав. Хоча останній факт не відіграє вже такого значення, як під час «холодної війни», але підносить як міжнародний престиж Франції, так і її стратегічні можливості, – особливо, у випадку гіпотетичного класичного збройного конфлікту в регіоні Західної Європи, де Франція була б, безумовно, одним з головних акторів⁹⁶.

Крім згаданих об'єктивних індикаторів великодержавності, французькі лідери великого значення надають нематеріальним перевагам Франції, котрі зміцнюють її позиції на міжнародній арені і дозволяють досягнути незмірно більших результатів, ніж це походить з її можливостей⁹⁷. Перша з цих переваг – це французька культура й мова, які користуються у всьому світі величезною популярністю і притягують до Франції мільйони туристів з Європи та інших континентів⁹⁸. Французьке державне керівництво свідоме значення культурної спадщини країни⁹⁹ і тому намагається використати її для промоції цілей зовнішньої політики Франції; деякі дослідники навіть відносять її до категорії «великих культурно» держав, які через застосування культурно-ідеологічних інструментів прагнуть забезпечити собі сильні позиції на міжнародній арені¹⁰⁰. V Республіка активно пропагує французьку культуру, – особливо, в секторі аудіовізуальних мистецтв, – чим, як вважає, спричиняється до поступового розвитку багатополюсного ладу. Важливу роль відіграє і *spiritus movens* Міжнародної Організації Франкофонії, що об'єднує понад 50 держав, метою якої була і є промоція французької мови, «...сприяння

діалогу культур і цивілізацій»¹⁰¹. Друга важлива перевага, на котру звертають увагу французькі політики, це «моральний авторитет» і «призначення», які спонукають Францію нести іншим народам послання «свободи та гідності»¹⁰². Керівники V Республіки нині підкреслюють, що Франція з часів революції 1789 р. бореться за універсальні цінності. На їхню думку, світ очікує, чи буде вона й надалі поширювати мир, демократію, терпимість¹⁰³. Іншими словами, пропагування «справедливого» багатоплюсного міжнародного порядку є, ніби, частиною природи Франції; навіть більше, дана позиція також відповідає очікуванням інших держав, які розраховують, що перед обличчям нових загроз і викликів, котрі з'явилися на порозі XXI століття, Франція буде, – як під час революції чи «холодної війни», – захищати їхні інтереси.

Державні керівники Франції підкреслюють, що їхня країна є «великою» державою. Однак, не підлягає сумнівам, що однією з істотних умов французької «великої» політики є зростаючий сумнів щодо великодержавного статусу Французької Республіки. Сполученим Штатам не потрібно доводити, що вони є «великою» державою; навіть, у випадку їхнього повернення до політики «ізоляціонізму», вони й надалі відіграватимуть першорядну роль у світі, хоча б з огляду на їхній економічний потенціал. Франція, натомість, має застосувати дії, що гарантуватимуть їй місце в «першому ряду», і нагадувати, що вона продовжує бути однією з кількох «великих» держав світового значення. Безсумнівно, концепція багатоплюсного ладу слугує реалізації згаданих цілей з двох причин. З одного боку, чинна критика унілатералізму США і промоція нового міжнародного порядку дозволяє ефективніше захищати французькі та й європейські, – інтереси. Це добре видно на прикладі культури. Франція критикує культурну експансію Сполучених Штатів і виступає за збереження різноманітності світу. Насправді ж, вона піклується, насамперед, про охорону і промоцію власної культури, чому й слугує її зовнішня політика в сфері культури й поступ «культурної Європи». З іншого боку, відкрито пропагуючи бачення альтернативного порядку після завершення «холодної війни», Франція позиціонує себе як одного з чільних опонентів американської «гіпердержави», що

зміцнює її позиції в світі і приносить прихильність держав, які, – так, як вона, – критично оцінюють однополярний лад. Отже, відбувається отождення національних інтересів Франції (велич) з цілісними інтересами людства (багатополосний порядок), яке призводить до того, що інколи важко оцінити, чи французька зовнішня політика справді прагне реалізувати декларовані цілі, такі як свобода, рівність та солідарність, чи трактує їх у чисто утилітарний спосіб.

Примітки:

¹ Gaulle de, Ch. Mémoires de guerre. – Т. I. L'Appel 1940-1942. – Paris, 1954. – P. 1.

² Kissinger H. Dyplomacja. – Warszawa, 2002. – S. 127.

³ Duroselle J.B. Les “invariants” de la politique étrangère de la France // Politique étrangère. – 1986. – Nr 1. – P. 21-22.

⁴ Дані від 2002 р. за: World Economic Outlook. September 2003. Public Debt in Emerging Markets. – Washington, 2003. – P. 164.

⁵ Див. напр.: Wojna z Irakiem: aspekty i implikacje // Rocznik Strategiczny. – 2003/2004. – S. 356-434.

⁶ Див.: Mitterand et la sortie de la guerre froide / Dir. S. Cohen. – Paris, 1998.

⁷ Aron R. Mémoires. – Paris, 1983. – P. 434-435, 742.

⁸ Див.: Glucksmann A. Ouest contre Ouest. – Paris, 2003. – 356 p.

⁹ Див.: Todd E. Schylek imperium. Rozważania o rozkładzie systemu amerykańskiego. – Warszawa, 2003. – 428 p.

²⁷ Conférence des ambassadeurs. Discours du Président de la République, M. Jacques Chirac (Paris, 26 août 1998) // <http://www.doc.diplomatie.fr/BASIS/epic/www/doc/DDD/958742529.doc>.

²⁸ Visite en Russie. Discours du Président de la République, M. Jacques Chirac, à l'Institut d'État des relations internationales de Moscou (Moscou, 26 septembre 1997) // <http://www.doc.diplomatie.fr/BASIS/epic/www/doc/DDD/964214790.doc>.

²⁹ Mitterand F. [Discours à l'occasion de l']ouverture de la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe, Paris, 19 novembre 1990 // Mitterand F. Onze discours sur l'Europe. – Napoli-Paris, 1996. – P. 43.

³⁰ У 1960-х роках прем'єр-міністр Мішель Дебре прямо казав, що завдяки ядерній зброї Франція не стала «сателітом Америки»:

Vaïsse M. La grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle 1958-1969. – Paris, 1998. – P. 237.

³¹ Наприкінці «холодної війни» у Франції нараховувалося 55,4 млн. мешканців, натомість, у ФРН – 61 млн. Після інкорпорації НДР, населення Федеративної Республіки Німеччини сягнуло майже 80 млн., що, врешті, перекреслило французько-німецьку рівновагу в цій сфері. Перед падінням «берлінської стіни» ВВП Франції (755 млрд. екю) був дещо менший від західнонімецького (928 млрд. екю). По об'єднанню Німеччини різниця між ними зросла до понад 50%: у серед. 90-х рр. французький ВВП оцінювано в 1188 млрд. екю, а німецький – у 1880 млрд. екю (дані за 1986 і 1995 рр. за: 50 years of figures on Europe. – Luxembourg, 2003. – P. 23, 47).

³² Стосовно цієї тематики див.: Carroué L. L'Allemagne réunifié de l'Europe Centrale: une hégémonie renouvelée // Hérodote. – 1993. – Nr 68. – P. 83-111; Garsin T. L'unification allemande et la classe: politique française // Hérodote. – 1993. – Nr 68. – P. 112-124.

³³ Peyrefitte A. La France en désarroi. Entre les peurs et l'espoir. – Paris, 1992. – P. 265.

³⁴ Le Livre blanc sur la defense 1994. – Paris, 1994. – P. 28-29.

³⁵ Франція у 1991 році пропонувала було розмістити на Балканах миротворчі сили під егідою Західноєвропейського Союзу. Однак, така пропозиція була відкинута Великою Британією. Протягом наступних років французькі військові з'єднання становили один з найчисельніших контингентів в межах сил UNPROFOR, розміщених в колишній Югославії на підставі рішення Ради Безпеки ООН. Як відомо, ця місія теж не принесла потрібних результатів: Plantin M.C. Une ambition française: la promotion de l'UEO comme bras armé d'une identité européenne de sécurité et de defense // Arès. – 1993. – Т. 3. – P. 97.

³⁶ Entretien du Ministre des affaires étrangères, M. Hubert Védrine, avec la chaîne de télévision BBC dans l'émission Hardtalk (Paris, 2 avril 2002) // [http:// www.doc.diplomatie.fr/BASIS/epic/www/doc/DDD/937197572.doc](http://www.doc.diplomatie.fr/BASIS/epic/www/doc/DDD/937197572.doc).

³⁷ Mitterand F. [Discours à l'occasion de l']ouverture de la Conférence sur la sécurité et la cooperation en Europe, Paris, 19 novembre 1990 // Mitterand F. Onze discours sur l'Europe. – Napoli-Paris, 1996. – P. 43-44.

³⁸ Baszkiewicz J. Historia Francji. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1999. – S. 244-246.

³⁹ Gordon P.H., Meunier S. *Le Nouveau Défi français. La France face à la mondialisation.* – Paris, 2002. – P. 36.

⁴⁰ Rencontre de Monsieur François Mitterand, Président de la République, avec les étudiants à l'Université Jagellonne, Cracovie, vendredi 16 juin 1989 // http://www.discours-mitterand.org/rep_file/890616A.htm.

⁴¹ Gordon P.H., Meunier S. *Le Nouveau Défi français. La France face à la mondialisation.* – P. 8.

⁴² Chirac J. *Une nouvelle France: réflexions.* – Paris, 1994. – P. 104.

⁴³ Szeptycki A. „Pewna wizja świata” – francuska koncepcja ładu wielobiegunowego. – S. 256.

⁴⁴ Colombani J.M. *Nous sommes tous Américains // Le Monde.* – 2001. – 13 septembre.

⁴⁵ Conférence du Ministre des affaires étrangères, M. de Villepin, intitulée “Le Droit, la Force et la Justice”, à Londres [27 mars 2003] // <http://www.diplomatie.gouv.fr/actu/article.asp?ART=33502.doc>.

⁴⁶ Entretien du Ministre des affaires étrangères, M. Hubert Védrine, avec “Europe 1” (Moscou, 14 septembre 2001) // <http://www.doc.diplomatie.fr/actual/dossiers/attentatsusa/vedrine140901.html>.

⁴⁷ Discours de Monsieur Jacques Chirac, Président de la République, devant le Congrès des États-Unis d'Amérique (Washington, États-Unis, jeudi 1er février 1996) // http://www.elysee.fr/cgi-bin/auracom/aurweb/search/file?aur_file=discours/1996/WASH963.html.

⁴⁸ Attali J. *Verbatim.* – T. II. 1986-1988. – Paris, 1995. – P. 167.

⁴⁹ Védrine H. *L'autre grandeur // Le Nouvel Observateur.* – 1998. – 28 mai.

⁵⁰ Audition du Ministre des affaires étrangères, M. Hubert Védrine, devant la Commission des affaires étrangères de l'Assemblée nationale (Paris, 26 juin 1997) // <http://www.doc.diplomatie.fr/BASIS/epic/www/doc/DDD/965722114.doc>.

⁵¹ Védrine H. *L'hyperpuissance américaine // Notes de la Fondation Jean Jaurès.* – Paris, 2000. – Nr 17 (septembre). – P. 94.

⁵² Chirac J. *Peut-il exister un ordre international // Revue des sciences morales et politiques.* – 1991. – Nr 3 (146). – P. 336-337.

⁵³ Colombani J.M. *Le défi américain // Le Monde.* – 2003. – 6 février.

⁵⁴ Rocard M. *Le cœur à l'ouvrage.* – P. 253.

⁵⁵ Védrine H., Moïsi D. *Les atouts de la France à l'heure de la mondialisation.* – Paris, 2000. – P. 10-11.

⁵⁶ *Ibidem.* – P. 41; Chirac J. *Une nouvelle France: réflexions.* – P. 132.

⁵⁷ Kuźniar R. Porządek międzynarodowy in transition // *Stosunki międzynarodowe: geneza, struktura, dynamika* / Red. E. Haliżak, R. Kuźniar. – Warszawa, 2000. – S. 472.

⁵⁸ Favier P., Martin-Roland M. La décennie Mitterand. – T. IV. Les déchirements 1991-1995. – Paris, 1999. – P. 192-200.

⁵⁹ Stefanowicz J. Francja: ambiwalencja wobec nowych wyzwań // *Racja stanu w dobie transformacji ładu europejskiego: implikacje dla Polski* / Red. J. Stefanowicz, I. Grabowska-Lipińska. – Warszawa, 1995. – S. 120-121. Див.: *Paryska Karta Nowej Europy* [Paryż, 21 listopada 1990 r.] // *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów / Oprac. S. Bieleń*. – Warszawa, 2004. – S. 405-411.

⁶⁰ Deloche-Gaudez F. Les réactions de la France à l'élargissement à l'Est de l'Union européenne // *Notes et études documentaires*. – 2000. – Nr 5108-5109. – P. 28; Zięba R. Europejska Tożsamość Bezpieczeństwa i Obrony. – Warszawa, 2000. – S. 169-170.

⁶¹ Див.: Barber B.R. *Dżihad contra McŚwiat*. – Warszawa, 2004.

⁶² Szeptycki A. „Pewna wizja świata” – francuska koncepcja ładu wielobiegunowego. – S. 260.

⁶³ Ibidem.

⁶⁵ Allocution du Président de la République, M. Jacques Chirac, lors de la présentation des vœux du corps diplomatique (Paris, 7 janvier 1999) // <http://www.doc.diplomatie.fr/BASIS/epic/www/doc/DDD/956547076.doc>.

⁶⁶ Szeptycki A. „Pewna wizja świata” – francuska koncepcja ładu wielobiegunowego. – S. 262.

⁶⁷ Moreau Defargues P. La France et les Nations Unies, le ralliement // *Relations internationales et stratégiques*. – 1993. – Nr 9. – P. 112-113.

⁶⁸ Tardy T. La France, l'Europe et la guerre du Kosovo // *Regards sur l'actualité*. – 2000. – Nr 257. – P. 6-8.

⁶⁹ *Rocznik Strategiczny*. – 2002/2003. – S. 73-76.

⁷⁰ Szeptycki A. „Pewna wizja świata” – francuska koncepcja ładu wielobiegunowego. – S. 263.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Dorient R. Un septennat de politique asiatique: quel bilan pour la France? // *Politique étrangère*. – 2002. – Nr 1. – P. 176.

⁷³ Vaïsse M. La grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle 1958-1969. – P. 515.

⁷⁴ Szeptycki A. „Pewna wizja świata” – francuska koncepcja ładu wielobiegunowego. – S. 263-264.

⁷⁵ Le Livre blanc sur la defense 1994. – P. 45.

⁷⁶ Védrine H. L'autre grandeur // Le Nouvel Observateur. – 1998. – 28 mai.

⁷⁷ Juppé A., Juy S. Entre quatre z'yeux. – Paris, 2001. – P. 276.

⁷⁸ Szeptycki A. Gaullistowska wizja systemu europejskiego jako uwarunkowanie współczesnej polityki zagranicznej Francji // Stosunki Międzynarodowe. – 2002. – Nr 1-2. – S. 160-161.

⁷⁹ Juppé A., Juy S. Entre quatre z'yeux. – P. 272.

⁸⁰ Boyer Y. France and European Project: Internal and External Issues // Foreign and Security Policy in the European Union / Ed. K.A. Eliassen. – London-Thousand Oaks-New Delhi, 1998. – P. 98-99.

⁸¹ Lamy P., Pisani-Ferry J. L'Europe de nos volontés // Notes de la Fondation Jean Jaurès. – 2003. – Nr 27. – P. 32-33.

⁸² Gordon P.H., Meunier S. Le Nouveau Défi français. La France face à la mondialisation. – P. 171-182.

⁸³ La France par l'Europe / J. Delors et al. – P. 262, 264-265.

⁸⁴ Jacquet P., Pisani-Ferry J. The Exchange Rate Issue in Europe // L'Europe entre marché unique et monnaie unique: perspectives françaises et britanniques. French and British views on the European internal market / Ed. P. Jacquet, J. Pisani-Ferry. – Paris, 1997. – P. 81-82.

⁸⁵ François-Poncet J. L'Europe sera politique ou ne sera pas // Commentaire. – 1991. – Nr 54. – P. 230.

⁸⁶ Mitterand F. [Discours à l'occasion de l']ouverture des rencontres nationales pour l'Europe, Paris, 10 janvier 1992 // Mitterand F. Onze discours sur l'Europe. – Napoli-Paris, 1996. – P. 69-70.

⁸⁷ Delors J. Comment nous voyons le nouvel ordre international // Le Monde. – 2003. – 29 mai.

⁸⁸ Moscovici P. L'Europe, une puissance dans la mondialisation. – Paris, 2001. – P. 192. Див. теж: Todorov T. Le nouveau désordre mondial. Réflexions d'un Européen. – Paris, 2003. – P. 75-85.

⁸⁹ Jospin L. La politique de défense de la France // Défense nationale. – 2000. – Nr 11. – P. 7.

⁹⁰ Ширше щодо цієї теми див.: Szeptycki A. Francja i „Europa obrony” // Stosunki Międzynarodowe. – 2004. – Nr 3-4.

⁹¹ Le Livre blanc sur la defense 1994. – P. 47.

⁹² Chirac J., Benoist J.M. Une ambition pour la France. – P. 204.

⁹³ Moscovici P. L'Europe, une puissance dans la mondialisation. – P. 77-78.

⁹⁴ Védrine H., Moïsi D. Les atouts de la France à l'heure de la mondialisation. – P. 12-13.

⁹⁵ Eurostat yearbook 2003. – Luxembourg, 2003. – P. 153, 185.

⁹⁶ Можливість вибуху такого конфлікту внаслідок дій ядерної держави чи навіть коаліції держав з гегемоністськими прагненнями передбачає французька оборонна доктрина; цей сценарій не вважається правдоподібним, хоча, безумовно, він для Франції є дуже загрозливим: Le Livre blanc sur la defense 1994. – P. 116.

⁹⁷ Juppé A. Horyzonty polityki zagranicznej. Wystąpienie z okazji 20 rocznicy powstania CAP // Studia i Materiały PISM. – 1995. – Nr 93. – S. 6-7.

⁹⁸ La France en bref. France in figures. – Paris, 2003. – P. 2.

⁹⁹ Védrine H., Moïsi D. Les atouts de la France à l'heure de la mondialisation. – P. 39.

¹⁰⁰ Włodkowska A. Mocarstwowość w polityce zagranicznej państw // Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa / Red. R. Zięba. – Toruń, 2004. – S. 168.

¹⁰¹ Chirac J., Benoist J.M. Une ambition pour la France. – P. 153.

¹⁰² Barre R. Au tournant du siècle. Principes et objectifs de politique étrangère. – Paris, 1988. – P. II.

¹⁰³ Boniface P. La France est-elle encore une grande puissance? – Paris, 1998. – P. 7.

Andriy Goruk

**French concepts of international political order
in the context of a «specific vision of the world»**

In this article the author attempts to explore French concepts of international political order after the Cold War decline.

Key words: *international system, international order, foreign policy, French concepts.*

Надійшла до редколегії 02.11.2012 р.